

Az élelmiszeripar helyzete és fejlesztési irányai

Kulcsszavak: élelmiszeripar, magyar élelmiszerkönyv, digitális élelmiszeripari stratégia, szabályozás, származás, magyar termék, FOPNL, imitátumok, GHP

1. ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarországon az élelmiszeripar az 1800-as évektől napjainkig hosszú utat járt be és jelenleg is számos próbatétellel szembesül. Egy rendkívül heterogén, nagy létszámú ágazatról beszélünk, melynek egyedisége és sajátosságai jelentősen befolyásolják a jelenét és a lehetőségeit. Fejlődési lehetősége a hozzáadott érték növelése, a minőségi termékek irányába történő elmozdulás, a hazai, valamint az export piacokon történő helytállás. A fejlődési ütemét meghatározzák az egyes stratégiák, támogatások, szabályozási környezet a K+F+I lehetőségek, a fogyasztói igények és a kapcsolódó edukáció, a rendelkezésre álló alapanyagok elérhetősége és változása, a szigorú élelmiszer-biztonsági követelmények stb.

Cikkünkben a 100+10 év az élelmiszertudomány a 240 éves Budapesti Műszaki Egyetemen 2021. november 19-én elhangzott előadás alapján az élelmiszeripar múltját, jelenét és fejlesztési irányait mutatjuk be.

¹ Agrárminisztérium, Élelmiszergazdasági és -minőségpolitikai Főosztály

2. Élelmiszeripar rövid története

2.1. Élelmiszeripar rövid története a privatizációig

Ipari jellegű élelmiszer-előállításról a kiegyezés (1867) utáni időszakról kezdődően érdemes beszélni. Általánosságban az ipar, ezen belül pedig az élelmiszeripar is jelentős fejlődésen ment keresztül a 19. század második felében. A 20. század elején (1913) az összes foglalkoztatott 15 százaléka az élelmiszeriparban dolgozott, míg a termelési értékhez való hozzájárulás mértéke közel 40 százalékot jelentett. A cukoripar, a malomipar lendületet kapott, a szintén jól prosperáló gépiparral összefonódva világszínvonalú technológia volt jellemző ezekben a szakágazatokban Magyarországra. Az I. világháborúig lezajló változásokat a külföldi tőkével épülő üzemek megjelenése, illetve egy-egy nagybirtokhoz kapcsolódó élelmiszeripari fejlődés jellemezte. Az ágazat további fejlődését erősen determinálta (némi hatása a mai napig érződik) az infrastruktúra fejlesztése (Budapest központúság), a külföldi tőke jelenléte, a belkereskedelem és a hitelélet modernizációja.

Az I. világháború után elindult egy duális struktúrafejlődés, a termelés közel 80 százaléka nagyipari módszerekkel európai színvonalon valósult meg, a maradék pedig technikailag erősen heterogén kisüzemekben. A nagyüzemek export orientációja már ekkor felfedezhető, míg a kisvállalatok elsősorban a helyi ellátásra koncentráltak. Az élelmiszeripar akkori tevékenységét a különböző termelési folyamatok optimális kombinációjára irányuló törekvés jellemezte, például konzervipari üzem mellé mellékterméket feldolgozó szeszfőzde került, a cukorgyárakban keletkezett gőzzel pedig nemcsak cukorrépalé-besűritést, hanem paradicsomsűrítmény-előállítást is végeztek. Az 1930-as évek végére a hagyományos magyar exportterméken (bor) kívül olyan ismert és elismert márkák is léteztek már, mint például a Hertz, a Pick, a Zwack Unicum, vagy az Arany Fácán – ezek szintén jó exportcikkek voltak, főként a nyugat-európai piacokra.

Az 1945-ös földreform alapjaiban bontotta le a nagybirtokrendszert, ezáltal olyan agrárstruktúra jött létre, amely korlátozta a korszerű termelés megvalósítását. Azonban sikerült megvalósítani a földtulajdon és a földhasználat egységét. Az 1950-es években megkísérelt szovjet mintájú erőszakos kollektivizálás nem volt eredményes, így egy hazai változat került kialakításra. Az 1960-as években fokozatosan alakult ki a magyar agrármodell, korszerűsödött a mezőgazdaság és bővült a termelés.

Az 1945 és 1968 között fejlődő élelmiszeripart alapvető sajátosságok jellemezték:

- Helyreállították a háborús károkat, a termelés már 1949-ben meghaladta a háború előtti szintet, 1960-ig pedig megkétszereződött: 1959-ben az élelmiszeripar termelési értéke összesen 19,6 milliárd Ft-ot tett ki, az egész ipari termelés értékének kb. 22 százalékát adta. 1959-ben a gyümölcskonzerv-gyártó ipar 53 578 t konzervet, a húsipar 179 834 t nyers húst és 35 246 tonna zsírt, a baromfiipar 21 452 t vágott baromfit és 432 millió db tojást, a tejipar 2 512 000 hl fogyasztói tejet, 16 531 t vaját, 13 732 t sajtot, a cukoripar pedig 320 890 t cukrot állított elő. 1959-ben a minisztériumi élelmiszeripar kb. 75 ezer, a helyi élelmiszeripar 28 ezer dolgozót foglalkoztatott;
- Felszámolták a magántulajdont, az állami tulajdon dominált – szocialista nagyüzemeket hoztak létre, melyek részben félkész élelmiszereket, részben élelmiszerkészítményeket állítottak elő;
- Megszűnt a vállalati gazdálkodás önállósága, beindult a tervgazdálkodás;
- Nőtt a termelés mennyisége;
- Új technológiák jöttek létre, ezáltal új szakágazatok nyertek létjogosultságot;
- Kialakult az élelmiszeripar gyártmány- és gyártásfejlesztési tudományos bázisa szakágazatonként szervezett kutatóintézeti hálózat formájában.

Az 1969-1991 közötti időszakra a magyar élelmiszeriparban az alábbi folyamatok voltak a jellemzőek:

- A magyar mezőgazdaság termelési színvonala jelentősen emelkedett;
- A Szovjetunió tartósan élelmiszerhiánnyal küzdött, így kezdeményezte a termelés szakosítását, vagyis a kétoldalú államközi intézmények révén tartós piacot biztosítottak a magyar termékeknek;
- Gazdasági célkitűzés volt az életszínvonal javítása, a belföldi élelmiszerfogyasztás növelése;
- Változott a gazdaságirányítási rendszer, ennek hatására nőtt a vállalati önállóság, bár a központi költségvetés ugyanúgy elvonta és újraosztotta az eredményeket;
- Az 1980-as évek közepéig az élelmiszeripari termelés mennyisége folyamatosan emelkedett, 35-40 százalék többletet állított elő, amelyet külföldön értékesítettek (állami támogatásban részesült).

Az élelmiszeripar 1980-ig tartó folytonos növekedése gazdaságilag nem volt megalapozott, a fejlesztések pénzügyi alapjainak hiánya mellett a minőségi fejlesztés is hiányzott. A magyar élelmiszeripar extenzív fejlesztésének lehetőségei az 1980-as évek végére végérvényesen kimerültek.

2.2. Az élelmiszeripar a privatizációtól

Az 1980-as évek végén, 1990-es évek elején bekövetkezett gazdasági és társadalmi változások alapjaiban rázták meg az élelmiszeripart. A termelés szintje 10-15 évet esett vissza. A legfőbb problémát az okozta, hogy a vállalatok jelentős része előtte nem volt kitéve a piaci folyamatoknak, az ehhez való alkalmazkodás kényszerének. A legfőbb problémák a tervgazdálkodási előírások miatt az alacsony hatékonyságú mennyiség centrikus termelés és a biztosnak tűnő piacok illúziójából fakadtak.

A privatizáció során szakmai és pénzügyi befektetők egyaránt megjelentek. Mivel a magyar élelmiszeripar jövedelmezősége alacsony volt, főleg szakmai befektetők érdeklődtek. Azokban a szakágazatokban, ahol biztos belföldi piac volt, egyszerű gyártástechnológia állt rendelkezésre vagy könnyen lehetett automatizálni a műveleteket, illetve ahol biztosított volt az alapanyag ellátás, ott könnyen lehetett privatizálni, míg például a szovjet piacra alapozó konzerviparban, vagy a már akkor nagy versennyel működő sütőiparban kevés volt a befektető. A privatizáció teljes mértékig átalakította az élelmiszeripar tulajdoni szerkezetét, az állami vagyont teljesen visszaszorult, helyette a külföldi tőke jelenléte dominált. A foglalkoztatottak létszáma jelentősen esni kezdett, mert:

- az újonnan létrejött vállalatokat már nem kötötte a foglalkoztatási kötelezettség;
- néhány szakágazatban lényegesen csökkent a termelés volumene, azáltal az élők munkára igény is;
- az automatizált szakágazatokban is kevesebb élők munkára volt igény (édesipar, sörgyártás, cukoripar, olajgyártás, dohányipar);
- némely tevékenységek (karbantartás, étkeztetés, őrzés stb.) „kiszerveződtek”.

A privatizáció időszakát követően az élelmiszeripar folyamatosan veszített jelentőségéből, kibocsátása a nemzetgazdaság egészéhez viszonyítva 1992-ben még 12,5 százalék volt, ez 2003-ra kevesebb, mint 9 százalékra esett vissza. Hasonló tendencia figyelhető meg az élelmiszeripar által értékesített termékek árbevételének nagysága tekintetében is. Az élelmiszeriparban foglalkoztatottak száma is folyamatos csökkenést mutatott, míg az 1990-es évek elején a nemzetgazdaság közel 9 százalékát foglalkoztatta az ágazat, addig 2003-ra már csak 5,8 százaléknak biztosított munkát. A legjelentősebb foglalkoztató szakágazat a sütőipar, a húsipar, a baromfi hús feldolgozás és a tejtermék gyártás volt.

A vizsgált időszak jellemzője volt a működő élelmiszeripari vállalkozások aprózódása, míg a létszám folyamatosan csökkent, addig a gazdaságok száma ezzel párhuzamosan egyenesen nőtt. Ennek oka a „szocialista nagyvállalatok” megszűnése, átalakulása, az újonnan létrejövő vállalatok piaci viszonyokhoz történő alkalmazkodása, a mérethatékonyság szem előtt tartása volt.

Az élelmiszeripar teljesítményét, gépesítettségét, exportorientációját meghatározza az adott cégek tulajdonosi relációja. Domináns összetevő jegyzett tőkén belül a külföldi tőke, az állami tulajdon és a belföldi társas vállalkozások tulajdona, azok alakulása. E három tényező adta – évektől függően – a jegyzett tőke 80-90 százalékát. Az állami tulajdon közel 45 százalékról pár százalékra csökkent, így aránya ma már szinte elhanyagolható. Ezzel ellentétben a külföldi tőke, illetve a belföldi társas vállalkozások részesedése folyamatosan emelkedett. A külföldi tőke 1992-ben 31,7 százalékos részesedéssel bírt a jegyzett tőkén belül, 1995-ben meghaladta az 50 százalékot, 1997-ben pedig már a 60 százalékot is. Ezután elkezdődött a csökkenés, ami különösen meredek volt 2002 után [1].

2.3. Aktuális helyzet

Az élelmiszeripar egy rendkívül népes és heterogén ágazat, több mint 4 ezer vállalkozás 33 szakágazatba sorolva folytat termelést. Jellemző a területre a már az 1800-as években megismert duális szerkezet, vagyis egyszerre vannak jelen a mikro- és kisvállalatok, melyeknek a helyi ellátásban, a piaci rések betöltésében van szerepe, illetve a közepes- és nagyvállalatok, melyek képesek homogén és nagy mennyiségű árualapot előállítani, ezáltal a kiskereskedelmi láncok polcain és az exportban megjelenni.

Az ágazatban a vállalatok száma és a foglalkoztatás az elmúlt években folyamatosan csökken, ugyanakkor a hatékonyság növekszik, a teljes ágazati árbevétel meghaladja a 4 ezer milliárd Ft-ot, az élelmiszeripar nyeresége pedig többszörösére növekedett. Az ágazat termékeiknek fontos szerepe van, a hazai fogyasztók jövedelmük 30 százalékát költik élelmiszeripari termékekre és a külpiacok is meghatározóak, az ágazat bevételének több mint harmada exportértékesítésből származik. Az ágazat teljesítményében, eredményeiben történő pozitív elmozdulás egy ígéretes tendencia, ugyanakkor elsősorban saját magához képest tudott növekedést elérni, más feldolgozóipari ágazatokhoz, illetve a nemzetközi élelmiszeriparhoz képest azonban még lemaradásban van.

Egy iparág akkor lehet sikeres, ha a hazai piacokon és a nemzetközi porondon is helyt tud állni. Ehhez elengedhetetlen a terület sajátosságainak ismerete, a kapcsolódó célirányos beavatkozások és fejlesztések. Az élelmiszeripar annak ellenére, hogy a feldolgozóipar része, teljesen más sajátosságokkal rendelkezik, mint más ágazatok. Az agrárium szerves részeként önállóan nehezen értelmezhető, ezért a teljes élelmiszerláncot érdemes elemezni és vizsgálni. Az alapanyagigénye révén szoros szimbiózisban van a mezőgazdasággal, emellett más iparágak teljesítménye (csomagolóanyagok, adalékanyagok stb.) is befolyásolja a kibocsátást. Működése során egyaránt szembesülnek az ágazati szereplők hazai és nemzetközi elvárásokkal is. Itthon a fogyasztók részéről például egyértelmű igény a minőségi, lehetőleg hazai termékek széles kínálatának megléte, amelyhez hozzájárul az is, hogy a szereplők részéről is felmerült az igény a magasabb hozzáadott érték előállítására és a működési hatékonyság fokozására – ami egyben az exportképességet is ösztönzi. Nemzetközi szinten az Európai Unió elvárások, jelenleg leginkább a *Farm to Fork* stratégia-F2F (*Termőföldtől az Asztalig Stratégia*) formálódó elemei azok, melyek hosszú távon fogják befolyásolni az ipar versenyképességét, nemzetközi lehetőségeit. Emellett horizontálisan, a teljes lánc mentén végigkíséri a tevékenységet a szabályozási, a finanszírozási környezet, a tudomány-oktatás eredményei és a hatóság jelenléte [2].

2.4. Nemzetközi környezet – F2F

2020. május 20-án jelent meg az Európai Zöld Megállapodás fenntartható élelmiszerrendszerre történő átállást irányítani hivatott eleme, a *Termőföldtől az asztalig stratégia* (F2F) bizottsági közlemény. Az Európai Zöld Megállapodás és a *Termőföldtől az asztalig stratégia* élelmiszerrendszer számos dimenziójával foglalkozik, az állattenyésztéstől és a növénytermesztéstől kezdve az élelmiszer jelölésén át a nemzetközi kereskedelemig.

Az F2F stratégia célja az élelmiszerrendszerek fenntarthatóbbá tétele a környezetre gyakorolt negatív hatások csökkentése.

Annak érdekében, hogy a fogyasztók felelős módon „egészséges” és fenntartható élelmiszereket választhassanak, a Bizottság célul tűzte ki a főlátómezős tápértékjelölés (FOPNL - Front of Pack Nutritional Labelling) harmonizált kötelező bevezetését illetve a származásjelölési előírások kiterjesztésére tesz javaslatot az egységes piacra gyakorolt hatások teljes körű figyelembevételével.

Az EU élelmiszer-környezetének javítása és az „egészségesebb” étrendre való átállás elősegítése érdekében a Bizottság folytatni kívánja továbbá a tápanyagprofilok kidolgozását, amelyek korlátozzák a magas zsír-, cukor- és sótartalmú élelmiszerek népszerűsítését a tápanyag-összetételre vagy az egészségre vonatkozó állítások révén.

A stratégiában kitűzött célok megvalósításához megfelelő eszközökre, támogatásokra, szabályozásra, van szükség a versenyhátrány elkerülése érdekében [3].

2.5. Hazai helyzet

Az élelmiszeripar folyamatosan növekvő hatékonysága és eredményessége egy folyamatos tendencia. Nemcsak nominál értéken, de reáláron is nőttek az eredmények.

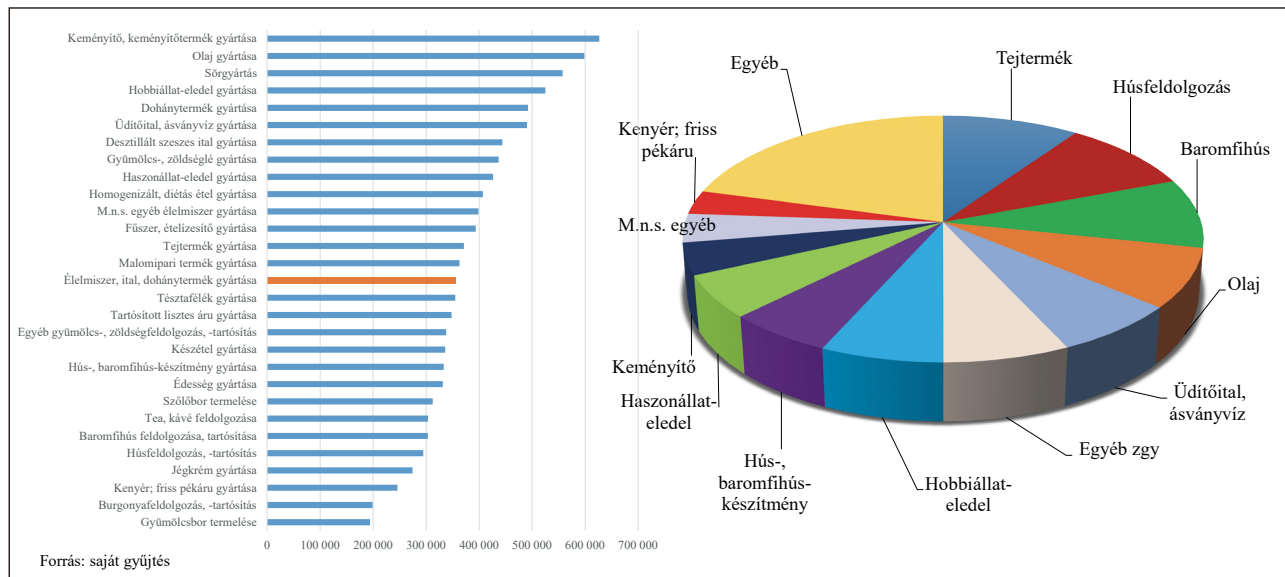
1. táblázat. Magyarország élelmiszeriparának eredményei 2010-2021

Mutató	Időszak	Mértékegység	2010	2021	2010-2021 (%)
Összes értékesítés	január-november	milliárd Ft	1876	4017	214,1%
Export értékesítés	január-november	milliárd Ft	592	1721	290,7%
Munkatermelékenység (egy alkalmazásban lévőre jutó termelési érték)	január-október	Ft/fő folyó áron	17,1	37,1	216,8%
Munkatermelékenység (egy alkalmazásban lévőre jutó termelési érték)	január-október	Ft/fő változatlan áron	17,1	24,1	140,9%

Még a COVID első hullámai alatt tapasztalt nehézségek és korlátok ellenére is tudott az ágazat növekedni – ez az exportértékesítésnek volt köszönhető **1. táblázat**. A vállalatok mintegy ötöde végez exporttevékenységet, ezek jellemzően közepes és nagyvállalatok, ezért is mondható el az, hogy a foglalkoztatás 80 százaléka, a teljes ágazati árbevétel több mint 90 százaléka ezekhez a cégekhez köthető. Biztos exportalapot termelnek azok a szakágazatok, ahol a jó minőségű, hazai alapanyagokra lehet építeni a feldolgozást. Ezek azok, amelyek a termelési értékhez is jelentős mértékben járultak hozzá: húsipar, tejipar és zöldség-gyümölcs feldolgozás az, ami leginkább érintett.

Ugyanakkor az eltérő szakágazatokhoz eltérő alapanyaghelyzet, jövedelmi viszony, tulajdonosi szerkezet és teljesítmény tartozik:

- Az élelmiszeripari keresetek dinamikusan növekedtek az elmúlt években, de a nemzetgazdasági átlagtól egyelőre elmarad. Az iparágon belül pedig jelentős a szórás: vannak olyan szakágazatok, ahol a bruttó 200 ezer Ft összeg körüli fizetés az átlagos és vannak olyanok is (elsősorban a jól gépesített területek), ahol meghaladja a havi bruttó 600 ezer Ft-ot (**1. ábra**);

1. ábra. Élelmiszeripari szakágazati bér eloszlása

- A feldolgozóiparhoz közel 25 ezer vállalkozás tartozik, ezen belül közel 4 ezer az élelmiszeriparhoz. A korábbi évek értékeihez hasonlóan számuk alapján a mikro- és kisvállalkozások dominálnak, együtt a vállalkozások több mint 90 százalékát adják, ugyanakkor az ágazat működése szempontjából a közép- és nagyvállalkozások a meghatározóak. Ennek a két csoportnak a részesedése nem éri el a 10 százalékot (bár arányuk növekszik a csökkenő mikrovállalati szám miatt), ennek ellenére ezek a cégek biztosítják a teljes belföldi árbevétel több mint 80, az exportárbevétel 2020-ban már több mint 90 százalékát – ennek köszönhetően az élelmiszeripari nyereség döntő többségét. Munkát biztosítanak az ágazati dolgozók több mint 70 százalékának, és náluk koncentrálódik az ágazati vagyon közel 80 százaléka;
- A külföldi tőke jelenléte fontos az ágazatban, habár a vállalkozások 91 százaléka 100 százalékban hazai tulajdonban van. A külföldi tőke közepes- és nagyvállalatok esetében jellemző, így export tekintetében, illetve homogén és nagy mennyiségű árualap előállításánál figyelembe kell venni ezeket a kapacitásokat. Tekintettel arra, hogy más és más a vállalati kultúra, az értékesítés iránya és sajátossága, az innovációs hajlandóság, így a szabályozás és a támogatási rendszer kialakításánál ezeket szem előtt kell tartani.

3. Eszközök

3.1. Élelmiszeripar támogatottsága

Az élelmiszeripar támogatása összetett. A 2020. év végén lezárt, 2014-2020 közötti időszakra jellemző, hogy operatív programokból és hazai finanszírozásból is származott forrás az ágazat számára. A vállalkozások méretüktől (pl.: nagyvállalatok számára uniós forrás minimálisan, korlátozással áll rendelkezésre) és az előállított termékük jellegétől (annex, non annex termékek) függően eltérő lehetőségekkel rendelkeznek.

3.1.1. Hazai forrásból finanszírozott támogatások 2014-2020:

- A Pénzügyminisztérium által koordinált Nagyvállalati Beruházási Támogatás (NBT) program azért jött létre, mert szükséges azon tőkehiányos hazai nagyvállalatok, illetve a tervezett beruházás hatására a nagyvállalati méretkategóriát elérő kis- és középvállalkozások beruházásainak támogatása, amelyek jelentős mértékben járulnak hozzá a magyar gazdaság – ezen belül is a feldolgozó- és építőipar – növekedéséhez és modernizációjához. A program 2015-ben indult, minden évben volt élelmiszeripari érintettsége;

- A Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) által működtetett Beruházás Ösztönzési Célelőirányzat (BÖC) célja a magyar gazdaság versenyképességének javítását eredményező, munkahelyeket teremtő működő tőke bevonását szolgáló projektek támogatása;
- A koronavírus járvány gazdasági hatásainak ellensúlyozása érdekében:
 - A Gazdaságvédelmi Akcióterv részeként, az Agrárminisztérium által kidolgozott 8 mrd Ft-os keretösszegű Nemzeti Élelmiszer-gazdasági Válságkezelő Programból (NÉVP) 1457 élelmiszerfeldolgozást végző vállalkozás közel 6,8 mrd Ft támogatást kapott;
 - A KKM által meghirdetett, és a HIPA Nemzeti Befektetési Ügynökség Nonprofit Zrt. lebonyolításában megvalósuló versenyképesség-növelő támogatási program (VNT) is adott forrást az ágazatnak.

3.1.2. Operatív programok támogatásai:

- A Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Programból (GINOP) több jogcímen is pályázhattak élelmiszeripari vállalatok, például technológiai innovációra, foglalkoztatás ösztönzésre, hatékonyságnövelésre, magasabb hozzáadott értékű termékek előállítására vagy akár kapacitásbővítésre vagy K+F tevékenység fejlesztésére;
- A Vidékfejlesztési Programhoz (VP) az annex terméket előállító mezőgazdasági termelőknek nem minősülő mikro- és kisvállalkozások, valamint a mezőgazdasági termelők kapcsolódnak. Dedikált felhívások segítették az ágazat szereplőinek forráshoz jutását;
- VP és GINOP forrásból származik a támogatások közel háromnegyed része, de az EU-s forrásokból csak mérsékelten támogatható nagyvállalati kör (NBT), illetve a jellemzően közepes- és nagyvállalatokat érintő exportösztönzés (BÖC) támogatási értékei is relevánsak az ágazat számára.

Kettős cél szerepelt a 2021-2027-es forrás tervezésénél:

- Hazai piacok visszaszerzése;
- Exportképesség fokozása.

Ehhez forrás is társul.

A 2014-2020-as támogatási időszakban az ágazat számára több mint 468 mrd Ft forrás megítélésére került sor hazai és EU-s forrásból. Ez a korábbiakhoz képest egy kimagasló összeg volt, ami segítséget is tudott nyújtani az ágazat szereplőinek abban, hogy az életképes vállalkozások növekedési pályára állhassanak. A mostani (2021-2027-es) támogatási időszak még ennél is nagyobb forrással tervez, csak a VP-ből 750 mrd Ft került elkülönítésre az élelmiszeripari fejlesztésekre. A fejlesztési irányok tervezéséhez az ipari szereplőkkel, érdekképviselőkkel történő több körös egyeztetés után a következő beavatkozási pontok rajzolódtak ki:

- a robotizáció, modernizáció preferálása révén hatékonyabb, jövedelmezőbb termelési szerkezet alakulhat ki, a magasabb hozzáadott értékű termékek itthoni előállítása révén pedig kedvezően változhat az export-import szerkezete;
- az ipar fejlesztésének akkor van értelme, ha a megtermelt termékek iránt jelentkezik fogyasztói igény. Ehhez nagyon fontos, hogy a fogyasztók jól tájékozottak, tudatosak legyenek, ennek eléréséhez azonban szükség van olyan szemléletformáló kampányokra, vagy védjegyekre, melyek orientálhatják a döntéseket;
- mindemellett megkerülhetetlen az erőforrás-hatékonyság növelése, a környezeti terhelés csökkentése, illetve a munkaerő, szakképzettség kérdéskörének beemelése a preferenciák közé;

A korábbi támogatási időszakoktól eltérően 2021-2027-re az jellemző, hogy az élelmiszeripar támogatása egy helyen, összehangoltan kerül kialakításra. A kimagasló arányú nemzeti forrásnak köszönhetően már 2021-ben megnyílt két dedikált keret az ágazatnak, egy kis értékű tárgyi eszköz beszerzés és egy 320 mrd Ft-os keret, amely komplex fejlesztéseket támogatott és akár 5 mrd Ft vissza nem térítendő támogatásra is lehetett pályázni. A korábbi felhívásokból kimaradt a takarmánygyártás, de mivel az élelmiszeriparhoz tartozik, és jellemzően hazai alapanyagra építő, jelentős exportértéket képviselő alágazatról van szó, így külön a számukra is készült felhívás.

Mindezek mellett vannak olyan jellegű, mezőgazdasági termelőknek és élelmiszeriparnak szóló felhívások is, melyek egy-egy részterületen keresztül biztosítanak lehetőséget fejlesztésre, fejlődésre. Ilyenek például a minőségrendszerekhez kapcsolódó felhívások. A minőségrendszerek keretében előállított termékek magasabb minőséget képviselnek, mint a jogszabályok által támasztott minimum követelményeknek megfelelő, más, hasonló termékek. A minőségrendszerekhez tartozó intézkedések célja elősegíteni, hogy az Európai Unió és Magyarország által elismert minőségrendszerek keretei között előállított termékek ismertek és elismertek legyenek a vásárlók körében és az előállítók pedig hatékonyabban tudják értékesíteni azokat.

Az oltalom alatt álló megnevezésekhez kapcsolódó termékek mellett jelenleg egy darab, államilag elismert és az EU által is notifikált minőségrendszer van Magyarországon, a *Kiváló Minőségű Élelmiszer* védjegyrendszer.

A 2021-ben már meghirdetésre került két felhíváshoz hasonlóan 2023-ban és 2025-ben tervezzük megismételni ezeket, a beérkezett tapasztalatokat figyelembe véve esetlegesen átalakítva a felhívásokat. A cél a magasabb hozzáadott értékű termékek előállítására, jövedelmezőbb és hatékonyabban működő élelmiszeripari vállalatok megléte, az exportképesség növekedése és a mérséklődő import is.

3.2. Aktualitások

3.2.1. Magyar Élelmiszerkönyv

Az iparfejlesztés során legfőbb célunk, hogy biztosítsuk az élelmiszerek kiváló minőségét, ugyanakkor visszaszorítsuk a rossz, gyenge minőségű élelmiszerek piacát. A vásárlói tudatossághoz és felelősségvállaláshoz hiteles forrásból származó tudnivalók szükségesek, ebben nyújt segítséget a Magyar Élelmiszerkönyv. Ennek egyik fő célja az iránymutatás, mind a gyártók felé, mind a fogyasztók irányában, de így tudjuk hatékonyan biztosítani a nemzetközi kereskedelem zavartalanságát, a piaci verseny tisztaságát, érvényesíteni a nemzeti sajátosságokat. Ezért kiemelt feladatunk a Magyar Élelmiszerkönyv előírásainak és irányelveinek folyamatos felülvizsgálata, módosítása.

A Magyar Élelmiszerkönyv Bizottság és Szakbizottságainak korábbi működési, gyakorlati tapasztalatai és az élelmiszeripari szereplők javaslatai alapján indokolt volt a testület összetételét a működőképesség figyelembevételével olyan módon megváltoztatni, hogy az élelmiszeripari vállalkozások nagyobb arányban legyenek képviselve. Ennek hatására változott az Élelmiszerkönyvi Bizottság és Szakbizottságainak működése, összetétele, átláthatóbbá, gördülékenyebbé tettük a munkát, nagyobb hangsúlyt kapott az ipari jelenlét. Szakmai szempontból elmondható, hogy az új szabályozások kialakítása során a magas minőség került fókuszba.

A 2010-es években jelentős változást hozott a húskészítmények és sütőipari termékek előírásában történt változás, az idei év a tejtermék előírás megújulását hozta, de folyamatban van a húskészítmények esetében további változtatás, valamint a gyorsfagyasztott gyümölcsök és zöldségek élelmiszerkönyvi szabályozásának átfogó módosítása.

3.2.2. Digitális Élelmiszeripari Stratégia

Az élelmiszeripar a termelési értéket tekintve Európában az első, Magyarországon a harmadik legnagyobb ágazat. Szerepe a foglalkoztatásban is meghatározó, egyben a mezőgazdasági eredetű erőforrások jelentős felhasználója. Ezért a termelékenység és a hatékonyság növelése az élelmiszeriparban is rendkívül fontos, és erre az Ipar 4.0 és a digitalizáció alkalmazása számos új lehetőséget kínál. Ezáltal új termékek, új szolgáltatások, új megoldások és megközelítések érhetőek el az erőforrások hatékonyabb felhasználása, a minőségi paraméterek javítása, új képességek és kompetenciák létrehozása által. Mindezek hatására akár javulhat a hazai előállítású élelmiszerek nemzetközi versenyképessége is.

2019-ben megkezdődött a Digitális Élelmiszeripari Stratégia készítése, melyben tárcaközi szintű együttműködéssel, egyetemi és egyéb tudományos szakmai műhelyekkel, érdekképviselletekkel és szakmai szervezetekkel közösen dolgoztunk. Készült egy általános felmérés az ágazat jelenlegi digitális helyzetéről, meghatározásra kerültek a beavatkozási pontok és a cselekvési irányok – ezek hatása a következő években mérhető majd, amelyet 2022 novemberében el is fogadtak.

3.3. Egyebek (kutatások, horizontális szabályozások, részterületek)

3.3.1. Szabályozás, származás, magyar termék

Az élelmiszerjelölés összetett terület, amely az élelmiszer csomagolásán található információkon felül az élelmiszerekhez kapcsolódó reklámokat, a termékek csomagolási módját, megjelenítését, és kiállítási kellékeit is magába foglalja. Az élelmiszerjelölés feladata, hogy objektív, pontos és valósághű tájékoztatást nyújtson a termékről a fogyasztónak.

A származás jelölés kérdése egyre inkább előtérbe kerül, amelyet az is mutat, hogy az elmúlt húsz évben az Európai Unió harmonizált élelmiszer-szabályozásban, mind pedig a tagállami szabályozásokban egyre több jogszabály jött létre kötelező és önkéntes származás jelölés témakörében.

Számos élelmiszer esetében (pl.: marhahús, borjúhús, hal, zöldség és gyümölcs, méz, olíva olaj stb.) kötelezően előírt a származás jelölés, míg más esetekben a származás jelölés akkor kötelező, ha feltüntetésének elmulasztása félrevezetné a fogyasztókat, vagy ha feltüntetésre kerül az élelmiszer származási országa, azonban ettől az információtól eltér az elsődleges összetevő származása. A származás élelmiszer jelölési szempontból történő meghatározása termék specifikus szabályok vagy ennek hiányában horizontális szabályok által történik.

Az élelmiszerek származás jelölésének szabályozása bizonyos esetekben szorosan összefonódik az Unió Vámkódexben meghatározottakkal [4].

Magyarországon önkéntes jelölési jogszabály van hatályban az egyes önkéntes megkülönböztető megjelölések élelmiszereken történő használatáról szóló, a Vidékfejlesztési Minisztérium 74/2012. (VII.25.) VM rendelete (továbbiakban: VM rendelet) által meghatározott módon, amely definiálja a „magyar termék”, a „hazai termék” és a „hazai feldolgozású termék” fogalmakat, és a hozzájuk kapcsolódó követelményeket, de nem ír elő védjegy vagy logó használati kötelezettséget. A nevezett három kategória a felhasznált alapanyagok tekintetében információt ad a fogyasztónak arról, hogy a termék kizárólag vagy részben származik-e Magyarországról, vagy csak a feldolgozás történt hazánkban. A VM rendelet a termék átlagosnál magasabb minőségi fokozatára vagy különleges minőségi tulajdonságaira utaló állításokat is szabályozza [5].

A hazai és nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy a fogyasztók körében egyik legkeresettebb jelölési elem a származásra vonatkozó információ. A Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal, a magyar lakosság körében végzett felmérése szerint a válaszadók 82,12%-a figyel arra, hogy magyar élelmiszert vásároljon, ebből 56,32% minden vásárlása során szem előtt tartja, a termék származását mielőtt dönt, 25,80% azonban csak bizonyos termékek esetén, a felnőtt korú lakosság 17,88%-ának nem számít a termék származása [6].

3.3.2. Frontoldali tápértékjelölés – FOPNL (*Front of Pack Nutritional Labelling*)

A fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról szól az Európai Parlament és Tanács 1169/2011/EU rendelete (továbbiakban: jelölési rendelet) szerint a tápértékjelölés általánosan kötelező (energiatartalom, zsír, telített zsírsavak, szénhidrát, cukor, fehérje, só) 2016.12.13-tól az előre csomagolt élelmiszerek túlnyomó többségénél, annak érdekében, hogy a fogyasztók tájékozott és egészségtudatos döntést hozhassanak. A kötelező tápérték jelölés általában az élelmiszerek csomagolásának hátoldalán találhatóak. A jelölési rendelet értelmében a tápérték jelölés meghatározott elemei ismételhetők a fő látómezőben, két módon: a.) energia vagy b.) energia és zsír, telített zsírsav, cukor, só.

A jelölési rendelet a kötelező megjelenítésen felül, grafikus formák, szimbólumok használatát is megengedi. Az ilyen rendszereknek a legfőbb célja, hogy a fogyasztót segítse az egészségesebb táplálkozás irányába [7, 8].

A csomagolások elején található önkéntes FOPNL EU szinten nem harmonizált, így számos ilyen jelölési rendszer található az EU piacán [8], amelyek megjelenítési formái között különbségek vannak, céljuk is eltérő, így egymással nem összehasonlíthatók, hiszen teljesen más elven alapulnak.

Napjainkban a tápérték jelölésen belül az FOPNL jelöléseket folyamatos és állandó érdeklődés kíséri nemzeti, EU és világviszonylatban is. A táplálkozástudomány évről-évre fejlődik, így szükség van arra is, hogy a jogszabályok ezen változásokhoz igazodjanak.

A FOPNL tápérték jelölés összetett és egyben érzékeny terület, ezért fontos látni, hogy az egyes tagországokban, alkalmazott rendszerek milyen hatással lehetnek a hazai élelmiszeriparra. Ezen célok megvalósítása érdekében az Agrárminisztérium Élelmiszergazdasági és- minőségpolitikai Főosztály tanulmánya 8 termékkategórián belül 800 termék példáján azt vizsgálta, hogy az EU tagországaiban alkalmazott FOP rendszerek esetleges bevezetése milyen hatással lehet a hazai élelmiszeripar szereplőire és a jellegzetes hazai termékekre.

A felmérés azt mutatta, hogy a **NutriInform Battery** a magyar termékek szempontjából kiegyensúlyozottnak, objektívnek tekinthető, mivel számszerű adattal jelzi a fogyasztók számára, hogy a termék egy adagja mennyi energiát, zsírt, telített zsírsavat, cukrot és sót biztosít a napi referencia beviteli értékhez képest. A **Keyhole** nem jelentene erőteljes hátrányos megkülönböztetést, tekintettel, arra, hogy csak pozitív megkülönböztetést alkalmaz. **Nutri-Score** bevezetése jelentős kockázatot jelent, tekintettel a színek és kategóriák által okozott negatív megkülönböztetésre. Számos hagyományos magyar terméket E, D, C kategóriába sorol, köztük olyanokat is, amelyek egyszeri adagja nem éri el az értékelési alapként meghatározott 100 g-ot.

3.3.3. Imitátumok

Agrárminisztérium Élelmiszergazdasági és- minőségpolitikai Főosztály reprezentatív fogyasztói felmérés keretében megvizsgálta, hogy a tej, tejföl, joghurt, vaj, tejpor, sajt, illetve a töltelékes húskészítmények, húspogácsák termékkörében, a fogyasztók meg tudják-e egyértelműen különböztetni az eredeti és a helyettesítő terméket, illetve, hogy a jelenlegi jogszabályok megfelelő módon szabályozzák-e az imitátumokat, vagy szükséges-e módosítás. A kutatás rámutatott arra, hogy néhány termékkategóriában nem különülnek el kellőképpen a hagyományos és az imitátum termékek, a termékek megjelenése és elnevezése sok esetben megtévesztő lehet. Egyes termékeknél előfordul a jogszabályokban és rendeletekben meghatározottaknak ellentmondó termékelnevezés és nem megfelelő grafikai elemek alkalmazása.

3.3.4. Jó higiéniai gyakorlat – GHP (Good Hygiene Practice)

Az Európai Unió élelmiszerbiztonsággal kapcsolatos jogi szabályozásában fontos szerepe van a helyes gyakorlatról szóló útmutatóknak, amelyeket az élelmiszer-vállalkozók önkéntes alapon használnak. Az utóbbi években gyakran változtak a mikrobiológiai szabályok. Az egyes iparági útmutatók nagy vonalakban, általánosságban kezelik a mikrobiológiai követelményeket, azonban szükség van a témakör részletes, összefoglaló kifejtésére, a mikrobák vizsgálatának és az azt követő eljárásoknak egységes követelmény-rendszerbe foglalására, ezért az élelmiszer- vállalkozások számára útmutató készítését kezdtük meg.

4. Irodalom

- [1] Síki J., Tóth-Zsiga I. (1997): A magyar élelmiszeripar története, MezőGazda Kiadó, Budapest
- [2] Kapronczai I., Bojtárné Lukácsik M., Felkai B. O., Gáborné Boldog V., Székelyné Raál É., Tóth P., Vágó Sz. (2009): Az élelmiszerfeldolgozó kis- és középvállalkozások helyzete, nemzetgazdasági és regionális szerepe. AGRÁRGAZDASÁGI TANULMÁNYOK, 2009: (9) pp. 129
- [3] Farm to Fork Strategy. https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/farm-fork-strategy_hu
Hozzáférés/Acquired: 18.07.2022
- [4] Kuti B., Fehér O., Szakos D., Kasza Gy. (2022): Country of origin and place of provenance related food labelling regulation in the European Union (Élelmiszerek származási országának és eredet helyének jelölési szabályozása az Európai Unióban) Magyar Állatorvosok Lapja 144: (1) pp. 45-58
- [5] 74/2012. (VII. 25.) VM rendelet egyes önkéntes megkülönböztető megjelölések élelmiszereken történő használatáról
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200074.vm>
Hozzáférés/Acquired: 12.07.2022
- [6] Szegedyné Fricz Á., Dömölki, M., Kuti, B., Izsó, T., Szakos, D., Bognár, L., Kasza, Gy., (2016): Minőségi magyar termékek nyomában – a Magyar Élelmiszerkönyv működése (Searching for quality Hungarian products-the operation of the Hungarian Food Codex). Élelmiszer Vizsgálati Közlemények 62:(4) pp. 1338-1351.
- [7] Az Európai Parlament és a Tanács 1169/2011/EU rendelete a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:02011R1169-20180101&qid=1658142884494&from=HU> Hozzáférés/Acquired: 17.07.2022
- [8] European Commission, Nutrition labelling.
https://food.ec.europa.eu/safety/labelling-and-nutrition/food-information-consumers-legislation/nutrition-labelling_en
Hozzáférés/Acquired: 17.07.2022